

Nr 87.

Av herr **Lindhagen m. fl.**, med förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal.

Bland de spörsmål, som nu måste sysselsätta statsmakterna, är jordfrågan en av de mest brådskande och maktpåliggande. Sedan jordkommissionen i mars förra året avgivit sitt betänkande, hava stora befolkningslager förväntat, att åtskilliga trängande frågor på jordlagstiftningens område skulle föreläggas 1924 års riksdag från regeringens sida. Då så ej synes bli fallet, blir det nödvändigt att påminna om saken i riksdagen.

Sveriges officiella statistik utvisar, att ehuru landets folkmängd alljämt ökats, har totala antalet av de rikets innebyggare, vilka hava sin utkomst av jordbruk, fiske och skogsbruk, avsevärt minskats under den senaste mansåldern. Förhållandena belysas av nedanstående tabell:

Å r	Rikets totala folkmängd	Av folkmängden belöpa å jordbruk, fiske och skogsbruk	
		Antal personer	I % av rikets folkmängd
1870	4,168,525	3,004,687	72.1
1880	4,565,668	3,092,692	67.7
1890	4,784,981	2,943,244	61.5
1900	5,136,441	2,795,320	54.4
1910	5,522,403	2,673,613	48.4

Att märka är dock, att den jordbrukande befolkningens minskning ej motsvaras av en liknande tillbakagång av jordbruket. Tvärtom har den totala åkerarealen ökats från i medeltal 2,474,948 hektar under åren 1866—1870 till i medeltal 3,630,099 hektar under åren 1906—1910 och 3,792,264 hektar under åren 1916—1920. Likaledes har antalet brukningsdelar visat någon ökning, varemot antalet »jordtorp och andra jordlägenheter» visat en ej obetydlig minskning.¹

¹ Se närmare statistisk årsbok för Sverige, varifrån dessa och förut liknande uppgifter äro hämtade.

Vid nu angivna förhållanden synes tillbakagången av den jordbruksidkande befolkningens antal böra ses i belysningen av att å ena sidan arbetsbesparande maskiner kommit till ökad användning, varigenom behovet av mänsklig arbetskraft minskats samt, å andra sidan, att särskilt den icke självägande jordbruksbefolkningen till stort antal föredragit att söka sin utkomst inom andra verksamhetsgrenar, särskilt industrien, eller i andra länder. Därvid har även den dragningskraft, som städerna med sina tillfällen till förströelser och ofta även till lättare arbeten utöva, varit av betydelse. De olika omständigheterna ha många gånger samverkat med varandra på sådant sätt, att det kan vara svårt att skilja orsak och verkan åt. Emellertid torde det utan fara för missstag kunna sägas, att bland de kraftigast bidragande faktorerna till landsbygdens avfolkning varit ej blott de mången gång otillräckliga löneförmåner, som kommit jordbruksarbetaren till del, utan även hans osjälvständiga ställning samt, och måhända framför allt, den synnerliga svårigheten att kunna skapa ett självständigt jordbruk, en svårighet som dock ingalunda sammanhänger med brist på lämplig odlingsmark.

Den totala jordarealen i Sverige uppgår till 41,049,261 hektar. Härav tillhöra 12,066,363 hektar staten; 508,478 hektar ecklesiastika boställen; 926,906 hektar kommuner; 113,379 hektar stiftelser och ideella föreningar; 7,509,853 hektar bolag och ekonomiska föreningar; 431,103 hektar fideikommiss; 1,337,860 större enskilda jordägare och 18,155,319 hektar mindre enskilda jordägare. Dessa siffror belysa emellertid endast ofullständigt de verkliga förhållandena. Sålunda är statens andel mindre betydande, än vad siffrorna synas giva vid handen, detta beroende bl. a. därpå, att dess marker till så avsevärd del utgöras av ofruktbara fjällområden i norra Sverige. I motsats härtill äro grupperna fideikommiss och större enskilda jordägare ekonomiskt sett av större betydelse, än vad förestående siffror antyda.

En riktigare jämförelsegrund synes erhållas, om hänsyn tages till den för folkhushållningen viktigaste jorden — åkern — samt till taxeringsvärdena. En sammanställning i nu berörda hänseenden¹ giver följande resultat (som avser förhållandena år 1919):

¹ Uppgifterna hämtade ur en av statistiska centralbyrån för jordkommissionens räkning verkställd. i kommissionens betänkande del II tryckt utredning.

	Total jordareal		Åkerareal		Taxeringsvärde		Antal brukningsdelar	Antal ägare
	I hektar	I %	I hektar	I %	I tusental kronor	I %		
Staten	12,066,363	29.4	106,258	2.8	417,468	6.9	7,482	—
Ecklesiastika boställen	508,478	1.2	96,645	2.5	157,931	2.6	6,989	—
Kommuner	926,906	2.3	34,201	0.9	113,412	1.9	3,410	1,159
Stiftelser och ideella föreningar	113,379	0.3	25,645	0.7	33,345	0.5	1,318	243
Bolag och ekonomiska fören...	7,509,853	18.3	219,942	5.8	942,077	15.5	26,708	1,613
Fideikommiss	431,103	1.0	131,290	5.5	166,496	2.7	7,233	123
Större enskilda ägare ¹	1,337,860	3.3	438,528	11.6	471,081	7.8	15,150	1,893
Mindre enskilda ägare	18,155,319	44.2	2,734,733	72.2	3,767,086	62.1	359,736	344,542

Av jordkommissionens betänkande framgår, att ifråga om äganderätten till jord en avsevärd förskjutning skett från enskilda jordägare till bolag och ekonomiska föreningar. Taxeringsvärdet å den dessa s. k. juridiska personer tillhöriga jorden har under tiden från år 1890 till år 1919 nära nog åttadubblats. Till avsevärd del är detta givetvis beroende av en förhöjning utav fastigheternas taxeringsvärden. Då emellertid den å bolagsgruppen belöpande andel av taxeringsvärdet å all jordbruksfastighet samtidigt ökats från 5.1 till 15.5 procent, framgår med tydlighet, att ökningen till väsentlig del är att tillskriva nyförvärv av jord.

Siffrorna å bolagens jordförvärv fördela sig på följande sätt:

	Tax.-värde ² i tusental kronor	1 % av tax.-värde å all jordbruksfastighet
1890	118,058	5.1
1895	143,394	6.0
1900	197,389	7.9
1905	267,184	9.6
1910	396,687	12.3
1918	901,615	14.9
1919	923,236	15.2

De nu angivna siffrorna ha avseende å landet i dess helhet. Dessa medeltal för hela riket äro emellertid ej de verkligt vägledande siffrorna. Dessa hämtas från de av bolagsförvärven mest hotade trakterna, omfattande i stort sett rikets skogsbygder. Där ställa sig jämförelsetalen

¹ Med större enskilda jordägare avses sådana, som äga en sammanlagd åkerareal minst 100 hektar.

² Järnvägsbolagsfastigheter äro här ej medräknade.

vida högre, ända upp mot 100 procent för vissa socknar. Detta gäller även de södra och mellersta delarna av landet. För närmare upplysning rörande äsyftade förhållanden hänvisas till jordkommissionens betänkande.

De nu lämnade siffrorna ha betydelse för frågan om jordens fördelning å olika kategorier ägare.

Vad åter angår spørsmålet om den omfattning, i vilken ägarna upplåtit jorden till brukande åt andra, utgör, enligt arealinventeringen den 1 juni 1919, den på arrende upplåtna åkerarealen ej mindre än 971,116 hektar fördelade på 99,691 brukningsdelar.¹ Då landets hela åkerareal samtidigt utgjorde 3,787,242 hektar och hela antalet brukningsdelar var 428,026, brukades sålunda ej mindre än 25.6 procent av landets odlade jord och 23.3 procent av hela antalet brukningsdelar av arrendatorer och torpare. Mer än 75 procent av arrendejordbruken utgjordes av lägenheter och småbruk om högst 10 hektar åkerjord. Även om dessa medeltal för hela riket gäller vad ovan sagts om bolagsförvärven.

Givet är, att huvudsakliga delen av den staten, ecklesiastika boställen, kommuner och stiftelser tillhöriga åkerjorden är utarrenderad. Å dessa ägaregrupper falla sammanlagt 17,013 arrendebruk.

Fördelningen å övriga olika ägaregrupper framgår av följande sammanställning:

	Antal brukningsdelar, brukade av		Åkerareal i hektar, brukad av	
	ägare	arrendatorer	ägare	arrendatorer
Bolag och ekonomiska föreningar	2,370	24,338 (= 91.1 %)	85,191	134,751
Fideikommiss	173	7,060 (= 97.6 %)	18,778	112,512
Större enskilda jordägare	2,095	13,055 (= 86.2 %)	269,625	168,903
Mindre enskilda jordägare	321,511	38,225 (= 10.6 %)	2,422,230	312,503

Förskjutningen i stora delar av riket av äganderätten till jorden över till bolagen måste väcka starka betänkligheter. De äventyrliga sociala och nationalekonomiska följderna av bolagens jordförvärv äro allmänt kända och vidlyftigt belysta i kommittébetänkanden, regeringspropositioner och riksdagsförhandlingar. Även om den av de gamla bolagen självt skötta jorden ofta är väl brukad, är dock så icke förhållandet med den utarrenderade. Och i regel blir jordbruket utarrenderat; upplåtelse-tiden är därvid vanligen så kort, att arrendatorns intresse för jordbrukets förbättrande eller vidmakthållande blir det minsta möjliga.

Om mycket kan ur nationalekonomisk synpunkt erinras mot bolagsväldet över jorden och det arrendesystem, som synes vara den oundvikliga

¹ I dessa siffror ingå ej fastigheter med under 0.26 hektar åkerjord.

följden därav, så äro dock de sociala olägenheterna än större. Arrendatorer av den staten, kommuner och stiftelser tillhöriga jorden samt av ecklesiastiska boställen åtnjuta såsom regel en jämförelsevis tryggad ställning. Men för det stora antalet arrendatorer och särskilt för bolagsarrendatorerna med deras korta arrendekontrakt är bristen på självständighet och trygghet samt den därav förorsakade sociala otrevnaden så mycket mera i ögonen fallande.

Med dessa förhållanden för ögonen måste en var säga sig, att jordfrågans lösning blott kan försvåras genom strävandena att medelst skyddstullar höja priset på jordbruksprodukterna och därigenom även på jordvärdet. Den skenbara lättnad, som kan beredas jordbrukarna genom skyddstullar, är att beteckna såsom tillfällig. I varje fall försvåras återkomsten av jorden, och en följande generation jordbrukare har att dragas med förräntning av ett så mycket större »jordbrukskapital».

Jordkommissionen har på följande sätt angivit de problem, vilka kunna sammanfattas under namnet jordfrågan:

»Att bibehålla de jordbruk, som finnas, så att framtida omsorger om jordbruket må få något verksamhetsfält att skapa nya jordbruk; att skydda dem, som intresselöst, ofta tyngda av obilliga villkor, bruka andras jord; att även på den sistnämnda vägen öka de självständiga jordbrukens antal; att bereda tomtmark för egna hem, den verkliga grundvalen för staten; att sörja något för vanhävdad jords återgång till god hävd; allt detta är av betydelse för vårt land och folk och en väg bland andra till ekonomisk omtanke och självansvar.

I vårt land ha redan vidtagits vissa lagstiftningsåtgärder i den riktning, som av jordkommissionen i dess betänkande angivits såsom ofrånkomlig. Nu åsyftade lagar, vilka brukat benämnas med ett gemensamt namn norrlandslagstiftningen, äro i stora detaljer till väsentlig del att anse såsom produkter av kompromisser. De bilda icke heller något avslutat helt utan måste fullständigas. Men därjämte måste åt dem givas giltighet för riket i dess helhet. Anledningen till att lagstiftningen i fråga på sin tid begränsats att gälla Norrland och (norra) Dalarne är att söka bl. a. däri, att, då jordproblemen först togos upp till behandling, bolagens jordförvärv blivit särskilt omfattande i de norra delarna av riket, och tillika att i detta nya problem ansågs lämpligt att begynna med de trakter, som på kronans bekostnad undergått avvitrting eller storskifte, i syfte att upplåta de stora kronomarkerna till en jordbrukande befolkning, men ingalunda till trävarubolagen. I stort sett förefinnes samma anledning att jämväl för övriga delar av landet ingripa till skydd mot bolagsväldet. Jordfrågan är av aktualitet för södra och mellersta delarna av riket lika väl som för norra Sverige. Behovet av mark för skapandet av nya jordbruk och egna hem gör sig lika gällande på alla dessa trakter. I de mellersta och södra delarna av riket finnas dessutom flera arrendebbruk och flera arrendatorer

än i de norra delarna av riket, och vikten av att jorden hålles i god hävd är om möjligt större i de förra trakterna än i Norrland.

Då i det följande angivas de riktlinjer, efter vilka jordfrågan bör lösas, har det sagda avseende lika mycket å södra och mellersta som å norra Sverige.

I.

Åtgärder till förhindrande av jordbrukarklassens tillbakagång.

Genom lag den 4 maj 1906 med tillägg den 11 oktober 1912 och 2 maj 1917 har rätten för bolag och förening att förvärva fast egendom begränsats, så vitt avser Norrland och vissa delar av mellersta Sverige. En av dåvarande landshövdingen Widén den 16 juni 1913 slutförd utredning angående bl. a. det norrländska jordbrukets utveckling efter förbudslagens tillkomst visar, att arealen odlad jord, antalet hästar, nötkreatur och svin samt skörden av säd och rotfrukter ganska väsentligt ökats under den tidsperiod, som utredningen avsåg; att intresset för torrläggning och nyodling betydligt stegrats samt att föreningsväsendet visat en förvånande utveckling. I det av Widén avgivna betänkandet sätts dessa omständigheter visserligen icke i direkt samband med förbudslagen utan framhållas såsom bevis på det norrländska jordbrukets utvecklingsmöjligheter. Emellertid framhålles i betänkandet, att det stora mål, som åsyftats med lagen, nämligen förhindrandet av att en större del av den norrländska bondebefolkningen förbyttes till osjälvständiga arrendatorer, otvivelaktigt i det hela uppnåts, samt att i rent psykologiskt avseende lagens genomförande utan tvivel verkat upprykande på den jordbrukande befolkningen i Norrland; också hade länsstyrelserna i flertalet av de utav förbudslagen berörda länen i ganska bestämda ordalag hävdats lagens nytta och nödvändighet samt att folkopinionen i dessa trakter i stort sett ställt sig enig om att erkänna lagens verkningar såsom i det hela välgörande.

Genom provisorisk lag den 20 maj 1921, vilken sedermera två gånger givits förlängd giltighet, har föreskrivits, att 1906 års nyssnämnda lag skulle, med visst undantag, äga tillämpning jämväl i de delar av landet, där lagen för närvarande icke gäller.

Jordkommissionen har uti del I av sitt betänkande upptagit i hela dess vidd frågan om *rätten att förvärva och besitta fast egendom*. Härvid har kommissionen riktat sig ej blott mot bolagens jordförvärv utan jämväl mot skogs- och fastighetsspekulanternas fastighetsköp. Till stöd härför framhålles (sid. 194), hurusom föranstaltad utredning gäve vid handen, att de av enskilda skogsspekulanter och jobbare inköpta fastigheterna i många fall för att icke säga de allra flesta fall varit utsatta för synnerlig vanskötsel, såväl vad anginge skogen som beträffande jordbruket; det hade ingalunda

varit ovanligt, att å hemman, som kommit i händerna på en sådan person, jorden hade utsugits, byggnaderna fått förfalla, för så vitt de ej, såsom ofta under kristiden varit fallet, blivit bortförda från fastigheten och avyttrade, inventarierna hade förskingrats och skogen utsatts för den hänsynslösaste exploatering; vad sålunda sagts angående jordbrukets och skogens skötsel å enskilda skogsspekulanter och jobbares hemman, gällde i viss mån jämväl i fråga om fastigheter, som förvärvats av jordstyeckningspekulanter; jordbrukets upprätthållande och ordentliga skötsel hade ofta för den på affärsvinst beräknade privata styeckningsverksamheten intet intresse, enär det för densamma gällde att snarast möjligt utstycka och i mindre jordbrukslägenheter försälja inköpta områden. Under tiden vansköttes ofta jordbruket på en sådan fastighet och byggnaderna fingo förfalla. Härtill komme, att styeckningen av fastigheten ej sällan skedde på ett planlöst och för blivande lägenhetsinnehavare ofördelaktigt sätt.

I anslutning till de synpunkter, som av jordkommissionen sålunda och i övrigt framhållits, framlade kommissionen förslag till lag med bestämmelser angående rätt att förvärva och besitta fast egendom. Beträffande förslaget innehåll torde få hänvisas till betänkandet; här må endast erinras om att förslaget innebar, *att* utländska medborgare samt utländska bolag m. fl. icke ägde utan Konungens tillstånd förvärva fast egendom här i riket, *att* svenska bolag och ekonomiska föreningar allenast i viss begränsad omfattning ägde utan sådant tillstånd förvärva fast egendom, *samt att* svensk medborgare, som förvärvat jordbruksfastighet utan att på stadigvarande sätt bosätta sig å densamma, måste, om han ville behålla fastigheten, därtill hava tillstånd av länsstyrelsen, dock med vissa undantag. Därjämte innehöll förslaget bl. a. bestämmelser om förbud att i fråga om äganderätt till fastighet vara bulvan för annan.

Jordkommissionens förslag har rönt ett häftigt motstånd. Det torde härvid vara på sin plats att erinra, hurusom från just sådana håll, från vilka försports den starkaste kritiken mot förslaget, tidigare framhållits, att ett bevarande av landets jordbruk i bondehänder förutsatte ett ingripande ej blott gent emot bolagens utan även mot de enskilda spekulanternas jordförvärv.

Väl är det sant, att genom den av 1923 års riksdag beslutade skogsvårdslagen, den växande skogen beretts ett bättre skydd än förut och att därigenom en del av vådan utav enskilda spekulanters jordförvärv avlägsnats; väl är det också sant, att genom en effektiv vanhävdslagstiftning en annan del av olägenheterna utav dylika jordförvärv kan bortelimineras; väl är det slutligen utrett, att de enskilda spekulanternas jordförvärv till skillnad från bolagens, om ej helt och hållet så dock i stort sett, väsentligen äro en kristidsföreteelse. Förglömmas bör emellertid ej, att på dessa vägar icke kan rådhas bot för de olägenheter, som ligga däruti, att bondejordbruk sammanslås i enskild hand till större egendomar, varigenom den självständiga bondeklassen minskas. Förglömmas bör ej heller att de förhållanden,

som förde med sig kristidens osunda jordspekulationer, äno kunna inställa sig. Det måste ock besinnas, att det starkaste stödet för effektiviteten i berörda lagstiftning mot bolags jordförvärv genom enskilda bulvaner säkerligen är att söka i den begärda och föreslagna koncessionslagstiftningen även för sådana förvärv av jordbruksfastigheter, som äga rum genom enskilda, ej till en jordbrukande befolkning hörande spekulanter.

Här skall dock ej nu påyrkas lösning i viss riktning av de frågor, som avses i jordkommissionens förslag till koncessionslag. Frågorna tränga till sin lösning, men med hänsyn till den kritik, som mött jordkommissionens förslag, lär det vara lämpligast att nu begränsa sig till kravet på en förnyad utredning. Yrkande härom framställes i särskild motion (nr 88).

Emellertid har, såsom nyss framhållits, *den norrländska förbudslagen redan givits provisorisk giltighet* även för landets övriga delar för tiden till den 1 juli 1924. Givet är, att detta provisorium bör förlängas, till dess frågan om definitiv lagstiftning i ämnet blivit slutligen prövad av statsmakterna; yrkande härom framställes ock i särskild motion (nr 89).

Sedan norrländska förbudslagen en tid varit i tillämpning, förspordes, att *bolagen genom användande av bulvaner för fastighetsförvärv kringgå förbudslagstiftningen*. Genom av jordkommissionen föranstaltad utredning torde det kunna anses fastslaget, att ett sådant kringgående av lagen särskilt på senare tider skett i ej obetydlig omfattning. Givet är, att i händelse av utsträckt definitiv lagstiftning mot bolagsförvärv försök att kringgå densamma skola kunna förekomma även i de orter, till vilka den nuvarande förbudslagstiftningen utsträcker. Under sådana förhållanden är det angeläget, att staten förhindrar vidare dylika försök samt framtvingar ett avvecklande av de bulvanköp, som i strid mot gällande lagars anda och mening redan kommit till stånd. För samhället måste nu berörda fråga anses vara av största vikt jämväl ur den synpunkten, att utfärdade lagar hållas i helgd.

En bulvanlag torde kunna komma till stånd, även innan spörsmålet om den definitiva förbudslagstiftningen blivit slutbehandlat. Jordkommissionen har i sitt förslag till lag med bestämmelser angående rätt att förvärva och besitta fast egendom intagit ett särskilt kapitel »om förbud att i fråga om äganderätt till fastighet vara bulvan för annan». På grundval av förslaget i denna del bör särskilt förslag till bulvanlag kunna utan hinder av i övrigt pågående utredningsarbete rörande förbudslagstiftning föreläggas riksdagen. Yrkande härom framställes i särskild motion (nr 90).

Viktig är ock en *provisorisk lag mot bulvanförvärv genom bolagens tjänstemän m. fl.* Yrkande härom framställes i särskild motion (nr 101).

II.

Åtgärder till förbättrande av den jordbrukande folkklassens ställning.

Såsom redan antytts, inskränker sig icke jordfrågan till spørsmålet om jordens bevarande åt bondeklassen. I de fall, där jorden redan kommit i bolags, fideikommissariers eller eljest större jordbrukares händer, är densamma i stor utsträckning uttarrenderad. Tillses måste, att åt arrendatorer av fastigheter, som nu avses, beredes en tryggare ställning än vad hittills varit fallet; tillses måste även, att skydd i högre grad än hittills beredes de små lägenhetshavare, vilka å annans mark fått uppföra, ofta med avsevärda uppoffringar, egna bostäder med åbyggnader.

Ett viktigt medel till förbättrande av den jordbrukande folkklassens ställning är en *social arrendelag*. De förut omnämnda statistiska uppgifterna giva som sagt vid handen, att omkring en fjärdedel av Sveriges åkerareal och en ungefär lika stor del av landets totala antal brukningsdelar är upplåten till arrendatorer. Redan genom 1907 års lag om nyttjanderätt till fast egendom togs ett steg i riktning mot bättre skydd för arrendatorsklassen. Ehuru åtskilliga brister vidlåda denna lagstiftning, är dock ett betydelsefullt första steg därmed taget. Detta icke minst därigenom att i lagen blivit fastslagen principen om statens rätt och skyldighet att till skydd för den svagare parten begränsa avtalsrätten.

Jordkommissionen har i sitt betänkande framhållit, att, därest jordbruket skulle kunna höjas å de mindre arrendegårdarna och torpen, vilket torde vara av den största nationalekonomiska betydelse, samt den sociala vantrevnad, som allmänt vore tillfinnandes inom de beroende arrendators- och torpareklasserna, skulle kunna undanröjas, så vore det en tvingande nödvändighet att genom en väl avvägd arrendelag för dessa klasser bereda dem något av den självägande bondens självständighet och trygghet i utövning av sitt yrke som odlare. Att en sådan lagstiftning uppbyres av en allmän opinion inom den beroende arrendatorsklassen, framginge enligt kommissionens mening bland annat av de uttalanden i ämnet, som från arrendatorssammanslutningar och enskilda i olika delar av landet kommit kommissionen till handa.

Såsom framgår av norrländska arrendelagen, ha i den de väsentligaste bristerna i fråga om nu gällande allmänna arrendelagstiftning ansetts bestå i avsaknad av bestämmelser om minimitid för upplåtelse, om sättet för lagens utgörande, om byggnads- och reparationsskyldighet, om rätt att verkställa nyodling och undfå gottgörelse för jordförbättringar, om rätt till skogsfång, bete och fiske m. m. Dessa brister drabba fortfarande de delar av riket, där den norrländska arrendelagen ej gäller. Den bör därför utsträckas till dessa.

Emellertid var även norrlandslagen en kompromiss, och erfarenheten har givit vid handen, att åtskilliga förbättringar av dess innehåll böra vidtagas och således, med stiftande av en social arrendelag för riket, komma detta i sin helhet till godo. Jordkommissionen har funnit dessa förbättringar böra bestå i att en minimitid för upplåtelse bör kompletteras med företrädesrätt till ny upplåtelse vid arrendetidens utgång, att förbehåll om arbetsskyldighet såsom legovederlag förhindras och att rätten till jordförbättringar och ersättning därför göres effektivare. Dessutom kräver lagens utsträckning till södra och mellersta delarna av riket en mera vittomfattande definition på de arrendegårdar, som skola falla under lagen.

Såsom motivering för dessa förslag åberopas i huvudsak vad jordkommissionen därom anfört. En sammanfattning av skälen i huvudsakliga delar följer här nedan.

Arrendetiden kan enligt nu gällande lag genom avtal givas olika längd, lägst ett år. Tidigare var en längre arrendetid nog regel, men under de senare åren har en tendens till minskning av arrendetiden gjort sig gällande. Till och med ettåriga upplåtelser bli allt vanligare och lära på sina orter kunna betraktas såsom regel. En kort arrendetid måste emellertid anses förödande ur flera synpunkter. För arrendatorerna medför den en stark känsla av osäkerhet; arrendena kunna när som helst höjas och arrendatorerna kunna godtyckligt tvingas avflytta. Givet är, att under sådana förhållanden arrendatorns intresse för jordbrukets vidmakthållande icke heller blir detsamma och förbättringar därå bli praktiskt taget uteslutna. Nyodlingar och andra mera varaktiga förbättringar förutsätta givetvis en upplåtelse av den längd, att arrendatorn också kan få skörda frukten av sitt nedlagda arbete. Men ej nog härmed; de korta arrendetiderna torde småningom medföra en direkt tillbakagång av jordbruket. För arrendepåtagelser synes därför böra i de fall, varå en social arrendelag skulle bli tillämplig, fastställas viss minimitid, förslagsvis den bland annat vid upplåtelse av statens jordbruksfastigheter såsom den regelrätta förutsatta tiden av 20 år.

Vid förnyad utarrendering bör arrendator eller, i händelse han avlidit, närmare skyldemän till honom äga rätt till erhållande av förnyat arrende (optionsrätt) med undantag för skäliga fall.

Även annan reglering av upplåtelsevillkoren är ofrånkomlig för uppnående av lagstiftningens syfte. Sålunda synes det, såsom jordkommissionen närmare utvecklar (se betänkandet sid. 27 o. f.), riktigast, att arrendet må utgå endast i form av penningar eller naturalster; ej i form av fullgörande utav dagsverken eller andra arbetsprestationer. Erfarenheten har visat, att arrendatorns arbetskraft i regel beräknats till för lågt värde, varför arrende, som fullgöres genom dagsverken, ofta nog blivit synnerligen betungande för arrendatorn. Härtill kommer, att arrendatorn under stundom inkallas till fullgörande av sin dagsverksskyldighet utan att skälig hänsyn tages till nödvändigheten för honom att få sköta sitt eget jord-

bruk. Vid torparrenden, där ett ändamål med upplåtelsen är att hava tillgång till lämplig arbetskraft för skötandet av jordbruket å huvudgården, är torparen så gott som undantagslöst beroende av tillfällen till biförtjänst, vadan tillfälle där finnes för jordägaren att med torparen—arrendatorn träffa överenskommelse om arbetshjälp. Betydelsefullt är särskilt, att arbetsskyldighetens borttagande allmänt kräves av torpare och övriga arrendatorer, om vilka här är fråga.

För att arrendebruken skola, till gagn för både enskilda parter och för samhället, bliva ekonomiskt bärkraftiga och för att jordbruket även vid arrendeupplåtelse skall kunna främjas, äro vissa föreskrifter med avseende å arrendators rätt att nyttja fastigheten erforderliga. Sålunda bör arrendator, därest å fastigheten finnes skog av lämplig beskaffenhet, vara berättigad att efter anvisning där taga bränsle samt virke till underhåll av fastighetens åbyggnader ävensom till nödiga hägnader, hässjor och täckdikning samt nödiga redskap. Detsamma bör gälla i fråga om rätt till betning i den omfattning, som kan anses vara överensstämmande med förhållandena å orten.

Av synnerlig vikt måste anses vara, ej blott att arrendatorn beredes rätt att verkställa uppodlingar å därför lämplig mark, utan även att han vid arrendets avträdande får ersättning av jordägaren för verkställda nyodlingar och andra jordförbättringar. Redan lagberedningen framhöll på sin tid, att mycket talade för införandet av denna princip för riket i dess helhet; och otvivelaktigt torde vara, att densamma skulle för landet verka fördelaktigt. Ersättningsskyldighet i nu berörda hänseende kan ej heller anses vara mot jordägaren obillig. Jordens uppodling och förbättring kommer ju i sista hand honom själv till godo. Avsett är, att ersättning skall utgå endast för den ökning i värde, som egendomen genom förbättringen kan anses hava erhållit, då fastigheten avträdes. Ersättningen skall sålunda ej överstiga det verkliga jordförbättringsvärdet.

Likaledes är tillvaron av åbyggnader, lämpade för sitt ändamål och i tillräckligt gott stånd, en nödvändig förutsättning för jordbrukets vidmakthållande och arrendatorns trevnad. Emellertid befinna sig byggnaderna, särskilt boningshusen, å arrendegårdar och torp ofta i bristfälligt och stundom i rent hälsovådligt skick. En av jordkommissionen företagen undersökning har givit vid handen, att förhållandena härutinnan äro synnerligen otillfredsställande. Givet är, att arrendatorn med sina i regel mera begränsade resurser har svårare än jordägaren att sörja för, att å fastigheten finnas tillräckliga åbyggnader, något som för övrigt knappast kan begäras av arrendatorn jämväl med hänsyn därtill, att han är allenast mera tillfälligt knuten vid fastigheten. Jordägaren bör därför åläggas fullgöra den för fastigheten erforderliga nybyggnadsskyldigheten. Där emot bör arrendatorn givetvis vara skyldig att sörja för å fastigheten befintliga åbyggnaders nödiga underhåll under arrendetiden.

Här ha nu i korthet angivits några av de viktigaste principer, vilka sy-

nas böra ligga till grund för en social arrendelagstiftning. Givet är emellertid, att vid det närmare utformandet av föreskrifter i nu berörda hänseenden erfordras åtskilliga jämkningar och modifikationer, varjämte åtskilliga frågor, som ej nu berörts, behöva göras till föremål för lagstiftning. I dessa hänseenden bör det av jordkommissionen avgivna principbetänkandet med förslag till social arrendelag kunna tjäna till ledning.

Under hänvisning i övrigt till kommissionens nämnda förslag skall dock här särskilt beröras ytterligare en fråga av grundläggande betydelse, nämligen å vilka upplåtelser en social arrendelag bör få tillämpning. Den första begränsningen är given redan i och med lagens hela syftning. Sålunda bör den ha avseende endast å fastighetsupplåtelser för jordbruksändamål. Med hänsyn till de föreslagna bestämmelsernas innehåll bör en blivande lag ej heller äga tillämpning i de fall, där nyttjanderättsupplåtelsen icke är det väsentliga i avtalet utan är av mera underordnad betydelse. Lagen måste emellertid begränsas jämväl så till vida, att densamma ej äger tillämpning å de mera tillfälliga arrendeupplåtelser, som hava sin grund i t. ex. jordägarens sjukdom, minderårighet o. d. Givetvis lämpa sig ej de ifrågasatta föreskrifterna för dylika fall. För ernåendet av de modifikationer, som av nu berörda synpunkt kunna anses behövliga, äro två vägar tänkbara, antingen en prövning från fall till fall eller en begränsning av lagen till de slags arrendeupplåtelser, vilka såsom regel äro att anse såsom mera permanenta. Övervägande skäl synas tala för att välja det senare förfarings sättet och begränsa lagens giltighet till arrenden av till huvudgård hörande hemman, hemmansdel, torp eller annan jordbrukslägenhet så ock av annan jord, som vid avtalets ingående tillhör bolag, förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, vilken icke är mantalsskriven å fastigheten eller å därmed sambrukad fastighet och uppenbarligen besitter densamma huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen eller eljest i spekulationssyfte.

Genom erforderliga bestämmelser med avseende å en blivande lags ikraftträdande måste tillses, att det skydd, som med densamma avses, ej göres illusoriskt, såvitt den nuvarande arrendatorsklassen angår.

Det yrkande med avseende å utarbetande av förslag till social arrendelag, vartill nu framhållna synpunkter giva anledning, framställes i särskild motion (nr 91).

Den sociala arrendelagen har, såsom av det anförda framgår, till uppgift att trygga arrendatorn i besittningen av jorden till gagn både för honom och jordbruket. Lagen kan dessutom, framhåller jordkommissionen, få den uppgiften att främja frivilliga avtal om *jordens övergång med självständig rätt till arrendatorn*. Emellertid är det att befara, att en sådan övergång icke kan frivilligt uppnås eller icke kommer att ske på ett rättvist och tillfredsställande sätt. Jordkommissionens utredning visar, att stor obenägenhet för en sådan frigörelse förefinnes hos vederbörande

jordägare i allmänhet inom hela landet. Såsom ett korrektiv häremot erfordras en lag, som ytterst medger en *tvångsinlösning av arrendjordbruk*. Givetvis bör en dylik icke kunna komma i tillämpning i fråga om annat jordbruk än sådant, vilket på ett varaktigt sätt varit upplåtet på arrende. Med hänsyn härtill bör en lag om tvångsavlösning i första hand begränsas till det för en social arrendelag avsedda tillämplighetsområdet. Emellertid torde vissa ytterligare inskränkningar vara erforderliga; bl. a. bör med hänsyn till de fall, där jordbrukets avstående uppenbarligen skulle lända jordägaren till större olägenhet än som kan anses motsvara nyttan för en arrendator eller för det allmänna av jordbrukets avlösning, möjlighet hållas öppen för undantag.

Beträffande den mark, som bör avstås, torde, i huvudsaklig överensstämmelse med vad jordkommissionen föreslagit, böra gälla, bl. a.

att till jordbruket i huvudsak lägges den inägojord, som brukas till det samma jämte åbyggnader, dock att däri ej behöver eller bör ingå slättermyr eller kärräng, som i anseende till läge eller beskaffenhet är av mindre värde;

att till jordbruket ock skall läggas den å huvudfastigheten befintliga odlingsmark, som lämpligen kan förenas med densamma och ej bättre behövs för annat jordbruk;

att så stort område skogsmark bör tilldelas, att det redan vid avlösningen är tillräckligt för jordbrukets husbehovsvirke, dock med rätt för jordägaren att minska skogsarealen, därest han förklarar sig villig att tillhandahålla jordbruket tillräckligt med virke, intill dess det tilldelade skogsområdet kan fylla det nödiga virkesbehovet;

att, därest med hänsyn till ortsförhållandena, jordbrukets bärkraft eller huvudfastighetens intresse uppenbarligen är lämpligare, att med jordbruket förenas rätt för all framtid att å tjänlig plats å huvudfastighetens behållna skogsmark helt eller delvis taga det erforderliga skogsfånget, sådan servitutsrätt må kunna i stället för marktilldelning tilläggas jordbruket;

att till jordbruket ock bör läggas bete för de kreatur, som kunna vinterfödas å detsamma, i den mån sådant bete på grund av ortens förhållanden anses vara omistligt; samt

att därest jordbruket avskiljes genom hemmansklyvning, bör till det samma läggas den fiskerätt, som enligt lag bör tillkomma den utstyckade fastigheten och att, därest det avlösta jordbruket före avlösningen ägt tillgång till fiske inom huvudfastighetens gränser liggande vatten, dylik förmån skall tillerkännas jämväl det avlösta jordbruket.

Lösenbeloppet bör bestämmas för jordbruket i dess helhet, utan något särskiljande mellan åbyggnader och jord.

Med avseende å tiden för en tvångsavlösning torde, åtminstone intill dess närmare erfarenheter vunnits om den blivande lagstiftningens verkningar, arrendatorn böra hava tillfälle att välja sin tid utan att få denna

begränsad till viss period. Av hänsyn till jordägaren lära dock böra givas bestämmelser angående skyldighet för arrendatorn att i samband med arrendetidens utgång träffa sitt val mellan begagnande av optionsrätten eller rätten till tvångsavlösning.

Givet är, att staten bör lämna sin medverkan vid avlösningen. I vissa fall är det måhända tillräckligt, att denna medverkan lämnas genom juridisk hjälp och genom öppnande av lånemöjligheter. Där sådant erfordras för förverkligande av det med lagstiftningen avsedda ändamålet, läser emellertid staten böra vara beredd att själv övertaga fastigheten för att sedan överlämna den till vederbörande arrendator. Garanti bör givas för att ett genom statens medverkan avlöst jordbruk fortfarande uppehålls och att jorden icke obehörigen avyttras för andra ändamål.

Vad själva förfarandet angår, bör detta göras så enkelt och snabbt som möjligt. Kostnaderna för det allmänna och för de enskilda böra hållas nere. Huru ett förfarande bör anordnas för att tillgodose dessa önskemål, bör bli föremål för närmare övervägande. Jordkommissionen erinrar, såsom synes med fog, att ett enhetligt förfarande bör eftersträvas för tvångsavlösning av arrendebbruk, av jord för nya jordbruk samt av tomtmark, det sista särskilt med hänsyn till ensittarlagen.

Yrkande i ämnet göres i särskild motion (nr 92).

I samband med frågorna om en social arrendelag och en lag om avlösning av arrendebbruk bör även övervägas den invecklade frågan, huruvida *åbornas å rekognitionsskogshegmanen och under bruk skattelösta hemman och torp* berättigade krav på skydd för sina jordbruk blir behörigen tillgodosett.

Av den utav jordkommissionen förebragta utredningen framgår, huru som det i äldre tider i vårt land ansetts vara ett statsintresse att förhindra, att *jordens avkastningsförmåga bleve i avsevärdare mån reducerad genom vanhävd*. Ända till slutet av 1700-talet gällde härutinnan föreskrifter, som i hög grad begränsade ägarens dispositionsrätt över jorden. Den oinskränkta och fria dispositionsrätt, som vid nämnda tid inaugurerades, har visat sig i många fall medföra svåra missförhållanden — här må erinras om bolagens förvärv av skogsfastigheter och det konstaterade förfallet i stort sett av det till dessa fastigheter hörande arrendejordbruket — och statsmakterna ha därför sett sig föranlättna att ingripa på olika sätt. Exempel härå äro dels vår skogslagstiftning, dels ock lagen den 25 juni 1909 angående uppsikt å vissa jordbruk i Norrland och Dalarna, vilken lag sedan utsträcktes år 1912 till hela Gävleborgs län och 1917 till Värmlands län. Till följd av de utav världskriget orsakade livsmedelssvårigheterna blev frågan om vanhävdslagstiftning särskilt aktuell under kristiden, och vissa provisoriska författningar i ämnet utfärdades, vilka dock knappast fingo någon praktisk betydelse.

Den av särskilda kommitterade samt av jordkommissionen förebragta utredningen giver vid handen, att vanhävdslagstiftningen för Norrland och Dalarna visat sig gagnelig, samt att de såväl under kristiden som dessförinnan konstaterade vanhävdfallen i södra och mellersta Sverige tala för en lagstiftning, som jämväl för dessa landsdelar förhindrade en vanhävd av jorden med därav följande skadliga verkningar.

Då en vanhävdslag har sitt berättigande däri, att genom densamma förekommes den skada, som jordens vanhävd medför, samt denna skada är lika stor, i vilkens hand jorden än befinner sig, skall erkännas, att ehuru inom jordkommissionen yppats olika åsikter om det giltighetsområde, som bör givas en dylik lagstiftning, skäl tala för att densamma må avse all i enskild ägo befintlig jord. Om emellertid i detta avseende meningskiljaktighet rått, så synes man i varje fall vara ense därom, att en vanhävdslag erfordras såsom ett nödvändigt komplement till en social arrendelag och en friköpningslag i fråga om de fastigheter, varå dessa lagar skulle äga tillämpning. Det kan nämligen tagas för givet, att vederbörande jordägare eljest komme att i större eller mindre utsträckning nedlägga jordbruket för att därigenom undvika de i deras föreställning säkerligen betydligt överdrivna olägenheterna, som genom samma lagar skulle förorsakas dem.

Vad angår frågan om ansvaret för eventuell vanhävd, bör detta, i händelse fastighet är utarrenderad, ändock åvila jordägaren. Det kan nämligen antagas, att i flertalet fall de arrendatorer, som göra sig skyldiga till vanhävd av sina jordbruk, befinna sig i så små ekonomiska förhållanden, att det ofta bleve omöjligt att av dem utkräva någon ansvarighet för vanhävden. Härtill kommer, att där sådan gjort sig märkbar i ett arrendehemman, den ofta nog i viss mån förefunnits redan vid arrendetidens början eller ock vållats av den osäkra ställning, arrendatorn intager. Jordägaren har ju för övrigt i sin hand möjlighet att bevaka sina intressen gent emot arrendatorn; här må erinras, att vanhävd från arrendatorns sida enligt redan gällande lag medför förverkande av arrenderätten.

Såsom vanhävd bör ej anses, därest jordbruket nedlägges å en äga, som på grund av sin naturliga beskaffenhet eller av någon annan omständighet måste anses olämplig för jordbruksdrift eller som erfordras för industriell anläggning, bostäder eller dylikt.

Om vanhävd konstaterats, bör, i analogi med vad som nu gäller i fråga om skogsmarks skötsel, jordägaren föreläggas att vidtaga erforderliga åtgärder för vanhävdens avhjälpande. I händelse av försummelse härutinnan kunna olika korrektiv tänkas såsom möjliga: föreskrivna åtgärders vidtagande på jordägarens bekostnad, den vanhävdade egendomens försäljning eller bötesansvar.

För att en vanhävdslagstiftning skall bliva effektiv, är erforderligt, att densamma gives giltighet även i fråga om vanhävd, som är förhanden

redan vid tiden för lagens ikraftträdande. Av den undersökning, som verkställdes rörande den norrländska vanhävdslagens verkningar, framgår nämligen, att då jordbrukskommissionen ingripit mot en jordägare, har denne icke sällan velat fritaga sig från ansvar för förefintlig vanhävd under förmenande, att densamma uppkommit redan före lagens ikraftträdande. Att avgöra, huru därmed förhåller sig, kan ofta vara vanskligt nog.

En vanhävdslagstiftning måste anses vara särdeles brådskande, såvitt angår *åbyggnaderna* å därav berörda fastigheter. Själva jordbrukets vanhävd kan ej gå så snabbt, att jordbruket blir fullständigt förintat på kort tid. Annorlunda förhåller det sig med byggnaderna. De kunna hastigt nedrivras, och återuppbyggandet blir, särskilt med nuvarande kostnader, en vansklighet. Bolag och enskilda spekulanter ha mångenstädes, ofta i stor utsträckning, låtit bortföra eller lämnat utan tillsyn åbyggnader å självständiga arrendegårdar; detsamma har länge iakttagits beträffande torp och andra dylika lägenheter. Det har ofta förekommit, att allt underhåll åsidosatts i uppenbar avsikt att därigenom bringa husen till obrukbarhet och på denna omväg finna en förevändning för jordbrukets nedläggande. Denna fara gäller även de delar av landet, där den norrländska vanhävdslagen är gällande. Blott själva jordbruket sköttes någorlunda och tillfälle gavs till skördens inbärgning annorstädes, ha nämligen domstolarna ansett hinder icke möta för åbyggnadernas bortrivande och jordbrukets drivande genom sammanslagning eller annorledes från andra gårdar. Man har sålunda icke velat giva lagstiftningen jämväl den innebörd av social omtanke om jordbrukarna såsom sådana, vilken vid sidan av de nationalekonomiska synpunkterna dock torde varit avsedd.

Med hänsyn till vad nu framhållits är det erforderligt, dels att en vanhävdslag utarbetas, dels ock att, i avvaktan därpå, beståndet av de för jordbruket erforderliga åbyggnader tryggas genom en provisorisk lag, såsom ock jordkommissionen närmare utvecklat.

De yrkanden, vartill nu framhållna synpunkter giva anledning, framställas i särskild motion (nr 93).

I sammanhang med frågan om åtgärder till förbättrande av det jordbrukande folkets ställning må slutligen erinras om *den nu gällande s. k. ensittarlagen*. Innehållet av och syftet med denna lag äro så kända, att densamma ej torde behöva här närmare beröras.

Givet är, att på grund av de likartade förhållanden, som avses med å ena sidan ensittarlagen och å andra sidan en social friköpningslag, bestämmelserna i den förra böra underkastas en förnyad och allsidig omprövning i samband med utarbetande av förslag till den senare.

Emellertid är att märka, hurusom Kungl. Maj:t i proposition den 28

april 1922, nr 251, till nämnda års riksdag framlade förslag till ny ensittarlag, innefattande avsevärda förbättringar i jämförelse med nu gällande bestämmelser. Lagutskottet, som redan föregående år framhållit, att den gällande lagen vore behäftad med brister, vilka tarvade ett snart avhjälpande, uttalade, att det varit önskvärt, att frågan om en allmän revision av samma lag redan vid 1922 års riksdag kunnat upptagas till behandling. Enär propositionen inkommit till riksdagen så sent som skett, hade emellertid utskottet kommit till den uppfattningen, att med upptagande till behandling av frågan om en allmän revision av lagen borde anstå till påföljande års riksdag, varför utskottet begränsade sig till att föreslå allenast viss, enligt dess uppfattning mera brådskande ändring.

Med hänsyn till de avsevärda förbättringar, som ett antagande av 1922 års proposition skulle medföra, synes lämpligt, att detta förslag redan nu göres till lag. De viktigaste och av allmänheten mest påkallade förbättringarna är rätt till avlösning av tomten redan under löpande arrendetid och ej först vid dess utgång samt mildrandet av en del olägliga och opåkallade undantagsbestämmelser i lagen. Den omständighet, att i samband med en social friköpningslag, när förslag därtill äntligen föreligger på riksdagens bord, ensittarlagen kan behöva att ånyo överses, bör ej få utgöra hinder för att bringa hjälp i rättan tid till sådan husägare på ansnans grund, vilken ensittarlagen avser att skydda.

Yrkande i ämnet väckes i särskild motion (nr 94).

III.

Åtgärder för skapande av nya jordbruk.

Såsom tidigare framhållits, inskränker sig jordfrågan icke till spörsmålen om bevarande av jorden åt den jordbrukande befolkningen och om beredandet av en tryggare och självständigare ställning åt den nu ofria delen av samma befolkning. En angelägenhet av största vikt är även att tillse, att ny jord kan läggas under plogen och att nya brukningsdelar må bildas, för att åtminstone en del av befolkningsöverskottet må därav få sin utkomst och för att i Sverige hem må kunna beredas åt de nu hemlösa, som eljest måste söka sig verksamhet utomlands.

Givet är, att en verksamhet, som avser att skapa nya jordbruk, bör inrikta sig på att i främsta rummet bereda landsbygdens befolkning dess utkomst. De, som äro uppvuxna i jordbruksarbete, ha givetvis de största förutsättningarna att kunna uppodla och sköta ett nybygge. Och hur kraftigt en nybyggarverksamhet än bedrives, torde genom densamma knappast kunna tillgodoses behovet av nya hem enbart för befolkningsöverskottet hos den jordbrukande folkklassen.

Närmast till hands har tillförne ansetts ligga att för skapandet av nya jordbruk taga i anspråk därtill lämplig *kronojord*. Denna utväg bör givetvis fortfarande anlitas.

Frågan om upplåtelse av kronojord för kolonisationsändamål har sedan gammalt varit aktuell. Det har experimenterats därmed efter *olika system* under århundraden.

Vid dessa upplåtelse har sättet för desamma varit en särskilt omstridd fråga. Besittningsrätt i olika former såväl som äganderätt har begagnats. Efter de olyckliga verkningarna av äganderättsupplåtelse, som taga sig uttryck särskilt i trävarubolagens omfattande förvärv av gammal, sålunda upplåten kronojord, började man åter söka en utväg i *någon slags besittningsrätt*, som bättre än den gamla på avskrivning ställda äbörättsinstitutionen kunde betrygga kronans avsikter med upplåtelse.

Förslag i detta avseende framfördes exempelvis av norrlandskommittén samt i motioner åren 1904, 1907 och 1908 (sistnämnda år i motioner av såväl friherre Adelswärd som herr Staafl m. fl.). Frågan återkom, och slutligen tillsattes den s. k. kronolägenhetskommissionen för att verkställa utredning i ämnet.

Nämnda kommission avgav den 11 november 1920 betänkande med förslag till lag om besittningsrätt för obegränsad tid till kronojord och annan publik jord ävensom därav föranledda förslag till vissa lagändringar. Förstnämnda förslag innebar lagfästandet av en besittningsrätt för begränsad tid till den upplåtne jorden samt sökte åt berörda rättsinstitut giva den dubbla uppgiften att skydda såväl jordägarens som brukarens intressen. Detta hade kommit till uttryck däri, att å ena sidan den föreslagna besittningsrätten vore ärftlig och förytterlig, samt att å andra sidan besittningsrättens övergång från en innehavare till en annan, liksom naturligtvis även besittningsrättens utövning, underkastats viss kontroll från kronans sida. En fastighet, som upplåtits med besittningsrätt, skulle brukas såsom en enhet för sig. Den finge ej under ett bruk förenas med annan jord än sådan, som upplåtits med enahanda besittningsrätt, och för dylik förening fordrades särskilt tillstånd liksom även för delning av fastigheten, för dess användande till annat ändamål än till jordbruk och för dess upplåtande till brukande åt annan än vissa åbon närstående personer. Bland huvudpunkterna i det nya förslaget var att räkna det förhållandet, att vid upplåtelse enligt detsamma icke krävdes någon köpeskilling av tillträdaren utan endast en för jordens brukande ärligen utgående avgäld.

Efter det betänkandet varit utställt till vederbörande myndigheters hörande, anmäldes ärendet i konselj den 8 januari 1923 av jordbruksministern Linders. Föredraganden anförde därvid bl. a.: Enligt hans mening vore avsevärda fördelar förbundna med en upplåtelseform, liknande den av kommissionen föreslagna. Ändå att någon köpeskilling icke behövde erläggas, bereddes tillfälle för den obemedlade att ägna sig åt jordbruk under tryggade former. Fördelarna därav låge i öppen dag. Samtidigt torde även den största möjliga säkerhet vinnas för att den av staten upplåtne jorden användes för det med upplåtelsen avsedda

ändamålet och undandrogas att bliva föremål för obehörig spekulation i förvärvssyfte. Även den fara för en egnahems- eller småbrukslägenhets framtida bestånd, vilken låge däri, att den komme i händerna på en brukare, som vanvårdade densamma, kunde därigenom avvärjas. Under det att sålunda garantier skapades mot vanvård av vederbörande fastighet, hölles på samma gång möjlighet öppen för kronan att, om den funne sig vara i behov av fastigheten, återlösa besittningsrätten. Denna möjlighet hade blivit så anordnad, att den ej medförde något osäkerhetsmoment i åbons och hans familjs besittningsrätt. Med hänsyn till de mot kommittéförslaget framställda erinringar, vilka syntes vara grundade på den uppfattningen, att den föreslagna besittningsrätten ej skulle vara för besittningsrättshavaren tillräckligt betryggande, hade föredragande departementschefen emellertid låtit å nämnda förslag vidtaga vissa jämkningar till vinnande av en än mera tryggad och oberoende ställning för besittningsrättshavaren.

Beträffande det inom jordbruksdepartementet utarbetade lagförslagets närmare innehåll och motiver hänvisas till statsrådsprotokollet för den 8 januari 1923. Såsom framgår av nämnda protokoll, förutsätter ett antagande av förslaget till lag om åborätt vissa jämkningar i nu gällande lagstiftning.

Förslaget synes vara väl ägnat att tillgodose det med detsamma avsedda ändamålet. På samma gång som garanti skapas för att jorden användes på med upplåtelsen avsett sätt, beredes den lojale brukaren och hans rättsinnehavare praktiskt taget samma trygghet som en ägare; därtill kommer, att då någon köpeskillning ej behöver erläggas, blir möjligheten för den obemedlade att förvärva ett självständigt lantbruk större.

Lagrådet har avgivit utlåtande den 27 juni 1923 över såväl själva huvudförslaget som av detsamma föranledda övriga författningsförslag. Beträffande innehållet av de i lagrådet yttrade meningar hänvisas till utlåtandet. Vad lagrådet anført synes kunna föranleda vissa redaktionella jämkningar i förslagen, varför desamma först efter omprövning härav torde böra framläggas för riksdagen.

Det av kronolägenhetskommissionen framlagda författningsförslaget avsåg även upplåtelse med åborätt från *ecklesiastik- och annan publik* jord. Anledningen till att det till lagrådet remitterade förslaget begränsats att avse allenast kronojord, torde, så vitt den ecklesiastika jorden angår, vara att söka däri, att för dess giltighet erfordrades kyrkomötets samtycke; och kyrkomöte skulle icke sammanträda under 1923, vid vilket års riksdag åborättsförslaget väntades kunna bliva framlagt. Vid sådant förhållande synes hinder ej förefinnas att i detta sammanhang upptaga frågan om åbolagsförslagets utsträckning till jämväl den ecklesiastika jorden, en utsträckning som synes motiverad av sakskäl.

De yrkanden, vartill nu framförda synpunkter giva anledning, framföras i särskild motion (nr 95).

Den med åborätt upplåtna jorden är icke avsedd att kunna bli föremål för *inteckning*. Åborättsinnehavares kreditbehov är också av mindre omfattning än jordköparens; någon köpeskillning skall ju ej erläggas för marken. Emellertid kommer också vid åboupplåtelse ofta ett kreditbehov att göra sig gällande, särskilt då odlings- eller mera betydande byggnadsarbeten erfordras, men även för anskaffande av kreatur och yttre inventarier. Att märka är, att åboupplåtelse torde komma att ske oftast till just de mindre bemedlade. En tillfredsställande kreditgivning för nu avsedda ändamål är därför erforderlig och bör ordnas, likaväl som sådant genom lagstiftningens mellankomst skett till förmån för tomträtten.

Yrkande härom framställes i särskild motion (nr 96).

För tillgodoseende av behovet av jord för bildandet av nya jordbruk är givetvis icke kronojorden och den ekklesiastiska jorden tillräcklig. De bästa och flesta odlingsmöjligheterna äro numera tillfinnandes på *enskild jord*. I detta avseende hänvisas till jordkommissionens och kolonisationskommitténs utredningar samt de tryckta redogörelserna för Emil Haglunds på offentligt uppdrag verkställda inventeringar av odlingsmark år 1916 och följande år å kronomark i Norrland samt 1922 å enskild jord i tre norrlandssocknar.

I fråga om enskild jord läser i främsta rummet böra försökas att genom frivilliga avtal — vare sig dessa ingås av organ för det allmänna eller direkt av enskilda jordbrukare, med eller utan det allmännas bemedling, såsom köpare anskaffa erforderlig jord. För närvarande torde mängenstädes på detta sätt kunna beredas tillgång till behövlig jord.

Emellertid är att räkna med att å många orter eller under vissa tider skola yppa sig försök att betinga oskäligen köpeskillningar eller visa sig obenägenhet att över huvud taget upplåta någon jord för kolonisationsändamål. Detta läser särskilt vara att befara i de fall, där jorden tillhör bolag eller andra, för vilka skogsbruket ter sig såsom huvudsaken. Man kan i fråga om dessa ägare spåra en avgjord motvilja mot att inom sina ägområden upplåta någon jord med självständig rätt och särskilt mot att avstå något för jordbruket erforderligt skogsområde.

En mera effektiv kolonisation av landet kan därför svårligen komma till stånd utan en sista utväg i form av en *expropriationslag*, som öppnar möjlighet att, där frivilliga upplåtelse utan skäl förvägras eller där de uppställda villkoren äro oskäligen, mot ersättning förvärva jord för skapandet av nya jordbruk.

Såsom föremål för expropriation bör i främsta rummet tänkas ouppodlad mark, som lämpar sig för jordbruk. Likaväl som nu gällande

gruvlagstiftning icke medger, att mineraltillgång får enbart på grund av jordägarens oföretagsamhet eller eljest bristande intresse för saken förbliva outnyttjad, så bör ej heller tillåtas, att jordägare utan skäl förvägrar, att för odling lämplig mark kommer till användning. Därest jordägare och honom närstående anförvanter vilja för egen del verkställa uppodling av mark, bör dem lämnas företräde därtill inom viss lämplig tid, sedan krav på expropriation blivit framställt. Likaså bör expropriation ej heller få äga rum, därest densamma av särskilda orsaker skulle lända jordägaren till synnerligt men.

Expropriation bör endast ske i de fall, då så stora, för sambruk lämpliga områden kunna erhållas, att den nye jordinnehavaren blir besuten å desamma. Erforderlig skogsmark bör medfölja.

Lösen bör utgå efter skäliga grunder, som taga hänsyn såväl till det sociala ändamålet som till jordägarens skäliga anspråk. Vad jordkommissionen i detta avseende föreslagit bör tagas under övervägande.

För tillgodoseende av behovet utav nya jordbrukarhem, lär det i vissa trakter bliva nödvändigt att taga i anspråk även odlad jord. För sådant ändamål bör kunna tillitas större jordegendomar, särskilt vanhävdade sådana. Givetvis bör vid fråga om större jordegendoms styckning avseende fästas å frågan, om styckningen kan anses vara national-ekonomiskt tillräddig, varvid bl. a. bör komma i betraktande ekonomibyggnadernas storlek och omfattning. Den storleksgräns med avseende å de jordegendomar, som kunna komma i fråga, måste givetvis sättas relativt högt och torde ej böra understiga den av jordkommissionen i detta sammanhang föreslagna (fastigheter med åkerareal av mer än 75 hektar).

En social expropriationslag erfordras emellertid för anskaffande av jord icke blott för jordbruksändamål utan även för *boplutser*. Nu gällande allmänna expropriationslag öppnar visserligen en möjlighet i detta avseende, men blott ifråga om ort med större, sammanträngd befolkning samt tillika under förutsättning, att området är bebyggt med boningshus, tillhöriga annan än markens ägare. Enligt lagen om fastighetsbildning i stad kan även tomtområde inom stadsplan få exproprieras.

För de många hantverkare och småfolk å den verkliga landsbygden, vilka önska en plats till eget hem, finnes nu ingen möjlighet att förskaffa sig en sådan på andra villkor än dem, som godtyckligt uppställas av vederbörande jordägare — om någon plats över huvud finnes att få. Särskilt gäller detta sådana orter, där stora trakter ägas uteslutande av industriella och trävarubolag.

En expropriationslag får säkerligen sin största betydelse därutinnan, att blotta möjligheten till expropriation påskyndar och underlättar de enskilda upplåtelserna. Givetvis måste emellertid tillses, att förfarandet, i händelse expropriationsvägen måste tillgripas, icke göres onödigt tungt och kostsamt, så att expropriationsinstitutet blir blott en möjlighet på

papperet. För att förekomma detta måste möjligast enkla och snabba former komma till användning. I detta avseende åberopas i övrigt vad som anförts ovan i fråga om expropriationsförfarandet för avlösning av arrendejordbruk och tomtmark enligt ensittarlagen.

Det yrkande, vartill nu anförda synpunkter giva anledning, framställas i särskild motion (nr 97).

IV.

Andra frågor.

I det föregående ha berörts de lagstiftnings- och kreditfrågor, vilka kunna inordnas under begreppet jordfrågan. För att de ifrågasatta reformerna skola bli av verkligt praktiskt gagn, måste emellertid, såsom jordkommissionen framhållit, tillses, att det finnes *en för sin uppgift lämpad organisation*, som effektivt tillgodoser de sociala synpunkterna.

Här skall icke nu uppdragas några närmare riktlinjer för en sådan organisation; en plan för densamma har framlagts av jordkommissionen, och denna plan torde nu böra bli föremål för övervägande. I detta sammanhang må endast erinras om ett par allmänna synpunkter i ämnet. En central ledning av jordfrågorna är givetvis erforderliga; huruvida denna ledning bör utövas genom något organ inom jordbruksdepartementet eller av byrå eller avdelning inom centralt ämbetsverk må lämnas därhän. Tillses bör emellertid, att därvid skapas verkliga förutsättningar att befrämja och leda de sociala jordfrågorna. Även för länen och kommunerna erfordras särskilda organ för de sociala jordärendenas handläggning. Huruvida jämkning i den av jordkommissionen uppgjorda planen för länskommissionernas och sockenkommittéernas arbete och sammansättning bör ifrågakomma, lärer komma under omprövning i samband med organisationsfrågan i dess helhet. Redan nu må dock framhållas till övervägande, huruvida möjligen landstingen borde ensamma utse länskommissioner och om åt dessa senare borde inrymmas större befogenhet med avseende å sockenkommittéernas tillsättande och sammansättning.

Yrkande om framläggande av förslag till organisation för handläggning av sociala jordärenden framställas i särskild motion (nr 98).

I detta sammanhang torde slutligen böra beröras *fideikommissfrågan*.

Av de statistiska uppgifterna framgår, att beträffande fideikommissegendomarna det ojämförligt största antalet brukningsdelar och en avsevärd del av hela den totala åkerarealen äro upplåtna på arrende. Gällande fideikommissbestämmelser torde, om ej helt omöjliggöra, så dock i synnerlig grad försvåra en uppdelning av fideikommissegendomarna bland den verkliga jordbrukarbefolkningen. I händelse de förut ifrågasatta lagstiftningsåtgärderna om tvångsavlösning av arrendejordbruk och om anskaffande av jord för bildandet av nya jordbruk komma till stånd, komma att

undanröjas en del av de olägenheter av social natur, som fideikommissstiftelsernas existens medför.

Emellertid är att märka, att fideikommissinstitutionens bibehållande alltid kommer att innebära ett hinder för jordens läggande under bondehand, bl. a. genom svårigheterna för frivilliga styckningar eller jordupplåtelse. Frågan om fideikommissrättens avskaffande bör därför skyndsamt bringas till sin lösning.

Riksdagen har redan två gånger uttalat sig i sådan riktning. Då emellertid något förslag i ämnet alltjämt icke framlagts för riksdagen, ehuru avsevärd tid förflutit sedan riksdagen senast gjorde hemställan i saken, läser förnyad framställning böra göras.

Yrkande därom framställes i särskild motion (nr 99).

Allt sedan år 1920 ha för riksdagen fyra gånger framlagts olika förslag till lag om *förlängning av vissa arrendeavtal*. Syftet har varit att i god tid trygga de nuvarande arrendatorernas besittningsrätt, så att de komma i åtnjutande av en blivande social jordlagstiftnings förmåner. Därigenom skulle ock de skadliga verkningarna av de alltmer förkortade arrendetiderna i övrigt motverkas. Slutligen förhindras ock, att utarrenderade brukningsdelar, å vilka en blivande social arrendelagstiftning eller friköpningslagstiftning kunde antagas komma att vinna tillämpning, skulle, innan en sådan lagstiftning kommit till stånd, vid nuvarande arrendens upphörande indragas av sina ägare. Förslagen ha icke vunnit riksdagens men däremot de tre sista gångerna andra kammarens bifall.

Att de farhågor, som föranlett förslagets framläggande, ingalunda varit ogrundade, har av erfarenheten bekräftats. Redan den alltjämt fortgående minskningen av arrendetiden är härför ett talande bevis. Osäkerheten och otrevnaden för arrendatorerna samt vådan av att jordbruket ej vidmakthålles vid dylika korta arrenden ligga i öppen dag. Emellertid är det ej nog med att arrendetiden minskas; en påtaglig tendens har visat sig att söka förekomma verkningarna av blivande lagstiftningsåtgärder genom arrendejordbrukets nedläggning och sammanslagning eller genom uppsägning av arrendatorer.

En tvångsförlängning av arrendeavtalen utgör som sagt ett nödvändigt provisorium till skydd för arrendatorerna i avvaktan på en definitiv skyddslagstiftning genom en social arrendelag och en lag om tvångsavlösning av arrendejordbruk. På samma gång innefattar en dylik förlängning ett värn om den tillämnade lagstiftningens effektivitet.

Skall åtgärden bli av verkligt gagn för dem, till vilkas skydd den vidtages, bör en förlängning av arrendeavtal inträda automatiskt och ej, som tidigare föreslagits, göras beroende av något tillkännagivande från arrendatorn i annat fall, än om han själv skulle önska arrendeavtalets upphörande, eller om ändring i villkoren från hans sida eljest skulle påkallas.

Lämpligen bör en arrendeförlängning bestämmas att gälla tills vidare

under fem år. Det måste dock förväntas, att den definitiva lagstiftningen dessförinnan skall hava kommit till stånd.

Vad angår lagens omfattning, så bör densamma sammanfalla med vad som tidigare föreslagits i fråga om en social arrendelag.

Jordägarens intressen torde vara vederbörligen skyddade därigenom, att alla de grunder, som enligt nu gällande lagar berättiga till arrendators skiljande från arrendet, gälla även för den förlängda arrendetiden, samt att dessutom föreskrives, att lagen ej skall äga tillämpning, därest på grund av särskilda omständigheter det skulle för jordägaren medföra avsevärt men att hava jorden fortfarande upplåten på arrende.

Innan vi övergå att göra det yrkande, vartill senast framhållna synpunkter föranleda, bör erinras, att de i denna motion berörda framställningar avse i främsta rummet att hjälpa mindre jordbrukare i deras existenskamp samt att bereda nya möjligheter till upprättande av mindre jordbruk. Vi finna det böra betonas, att genom motionen icke tagits ställning till frågan, huruvida stordrift eller smådrift är att föredraga vid jordbruket.

Med anledning av vad som anförts rörande frågan om förlängning av arrendeavtal och under åberopande av den närmare utredning i ämnet, som framlagts i jordkommissionens betänkande med reservationer, yrkas,

att riksdagen ville för sin del antaga härvid fogade förslag till lag om förlängning av vissa arrendeavtal.

Stockholm den 21 januari 1924.

Carl Lindhagen.

Gustav Möller.

Gustaf Nilsson.

Rickard Sandler.

Olof Olsson.

Ernst Wigforss.

Bilaga.

L a g

om förlängning av vissa arrendeavtal.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

1 mom. Har torp eller annan till huvudgård hörande jordbrukslägenhet eller ock hemman, som lyder under huvudgård, innan denna lag trätt i kraft, upplåtits till brukande mot lega, och gäller avtalet för viss tid, skall, där arrendetiden utgår före den 1 januari 1929, arrendetiden varda förlängd till och med den dag under nämnda år, som motsvarar den, å vilken avtalet eljest skolat upphöra att gälla.

2 mom. Lag samma, som i 1 mom. sägs, vare, därest upplåtelse, som

där omförmäles, avser jord, som äges av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller ock av enskild person, som ej är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma, samt uppenbarligen besitter fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen.

I samma ägares hand befintliga, genom ägostyckning eller jordavsöndring skilda områden av samma hemman skola vid bedömande av dennes skyldighet att enligt denna lag underkasta sig förlängning av arrendevtal betraktas såsom en fastighet.

3 mom. Avser arrende jord, som av upplåtaren innehaves allenast med nyttjanderätt, må arrendetiden ej förlängas utöver upplåtarens besittningstid. Ifråga om sådant arrende skall vad här nedan stadgas om jordägaren äga tillämpning å upplåtaren.

4 mom. Varder arrendetid förlängd i enlighet med denna lag, skall beträffande arrendevillkorens bestämmande gälla vad i 3, 4 och 5 §§ stadgas.

2 §.

Förlängning av arrendetid enligt vad i 1 § stadgas skall icke äga rum: där arrendet omfattar odlad jord till en vidd av mera än 25 hektar; där i arrendet icke ingår antingen inrösningsjord till en vidd av minst fyra hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst två hektar;

där på grund av särskilda omständigheter det skulle för jordägare medföra avsevärt men att hava jorden fortfarande upplåten på arrende; eller

där arrendatorn jämlikt 3 § tillkännagivit, att han ej önskar förlängning av arrendetiden.

3 §.

Vill arrendatorn ej tillgodonjuta förlängning av arrendetiden enligt denna lag, give det jordägaren tillkänna senast nittio dagar före arrendetidens utgång.

Påkallar arrendatorn ändring i arrendevillkoren, skall inom sagda tid tillkännagivande därom ock ske hos jordägaren med uppgift tillika a de ändringar, som äskas.

Tillkännagivande, varom nu är sagt, skall ske skriftligen eller med vittnen, där ej skriftligt erkännande om dess mottagande lämnas.

4 §.

Vill jordägaren ej godkänna arrendatorns rätt till förlängning av arrendetiden eller av honom påkallad ändring i arrendevillkoren eller vill jordägaren själv påkalla sådan ändring, och uppstår tvist, skall sådan avgöras av en skiljenämnd, bestående av tre personer, av vilka parterna välja var sin och Konungens befallningshavande i det län, där fastigheten är belägen, utse den tredje, vilken tillika skall vara ordförande.

Ersättning till nämndens ordförande skall enligt av Konungen fastställda grunder utgivas av allmänna medel.

5 §.

Förmenar jordägaren, att förlängning av arrendetid ej må enligt denna lag äga rum, åligger det honom att senast sextio dagar före arrendetidens

utgång dock i intet fall före den 1 september 1924 hänskjuta tvisten till skiljenämnd, vid äventyr att arrendetiden eljest varder förlängd.

Kunna jordägaren och arrendatorn ej åsämjas om arrendevillkoren, aligger det jordägaren att inom samma tid hänskjuta tvisten till skiljenämnd. Försummas det, skola, därest förlängning av arrendetiden kommer till stånd, de förutvarande arrendevillkoren gälla med de ändringar, som arrendatorn påkallat.

Jordägaren skall anses hava hänskjutit tvist till skiljenämnd, då han meddelat arrendatorn skriftlig uppgift å de frågor, om vilka skiljedom äskas, och därvid tillika lämnat underrättelse om sitt val av skiljeman.

6 §.

Vad i 4, 6, 8 och 9 §§ i lagen den 28 oktober 1887 om skiljemän stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fråga om skiljenämnd enligt denna lag; dock att vad i 8 § förstnämnda lag sägs om överexekutor skall tillämpas, så vitt angår av part utsedd skiljeman, å domaren i orten och beträffande skiljenämndens ordförande för varje fall å Konungens befallningshavande.

Beslut över ansökan om utseende av skiljeman må av domaren icke givas, med mindre sökandens motpart lämnats tillfälle att yttra sig i ärendet.

Mot Konungens befallningshavande eller domarens beslut, varigenom skiljeman blivit utsedd, må klagan ej föras.

7 §.

Nämnden sammanträder å tid och ort, som av ordföranden bestämmas. Ej må nämnden till avgörande företaga ärende, där ej parterna beretts tillfälle att yttra sig inför nämnden. Nämnden skall söka åvägabringa förlikning mellan parterna. Sådan förlikning skall upprättas skriftligen samt undertecknas av parterna och bestyrkas av nämndens ordförande. Nämnden må ej fatta beslut, med mindre den är fulltalig. Har var, röstande sin mening, och kunna ej två meningar sammanjämkas, gälle ordförandens.

8 §.

Är jordägaren eller arrendatorn missnöjd med nämndens beslut, äge han efter stämning klandra beslutet vid domstol; instämme dock sin talan inom trettio dagar från det beslutet i huvudskrift eller styrkt avskrift delgavs honom.

9 §.

Nämndens beslut skall, såvitt det avser fastställande av arrendevillkoren, lända till efterrättelse, ändå att det ej vunnit laga kraft, där ej av domstol annorlunda förordnas.

Har ej före den tid, då arrendet enligt de för upplåtelsen gällande villkor skall upphöra, nämnden meddelat beslut, skola intill dess så skett eller, i följd därav att yrkandet om arrendetidens förlängning ogillats, för arrendatorn efter vad i 10 § sägs inträtt skyldighet att avflytta, de i avtalet stadgade arrendevillkor i de delar, varom tvist må råda, tillämpas.

Av domstol meddelat beslut angående arrendevillkor lände, ändå att det ej vunnit laga kraft, till efterrättelse, där ej av högre rätt annorlunda förordnas.

10 §.

Är ej, då arrende enligt de för upplåtelsen gällande villkor skall upphöra, avgjort, huruvida förlängning av arrendetiden jämlikt denna lag skall äga rum, vare arrendatorn, med mindre förordnande, varom stadgas i andra stycket, meddelas, icke pliktig att från den arrenderade jorden avflytta tidigare än å den fardag för arrenderad fastighet, som infaller näst efter det frågan om förlängning blivit slutligen avgjord. Dock äge arrendatorn på grund av vad nu sagts icke i något fall kvarsitta längre än till den dag, å vilken arrendet, om förlängning skett, skolat upphöra att gälla. Därest på grund av vad sålunda stadgats arrendatorn sitter kvar utöver den dag, då den upplåtna arrenderätten upphörde, njute jordägaren, i den mån han ej åtnöjes med vad enligt stadgandet i 9 § skall utgå, ersättning med belopp, som, där ej överenskommelse träffas, bestämmes av skiljenämnd. Sadan nämnd utses i den ordning 4 § stadgar, och skall beträffande nämnden och dess beslut vad i 4 § andra stycket, 6, 7 och 8 §§ sägs äga motsvarande tillämpning.

Prövar domstol, att förlängning av arrendetid ej skall äga rum, skall domstolen tillika förplikta arrendatorn att avflytta från fastigheten; och må domstolen, när skäl därtill äro, förordna, att avflyttningen skall ske å viss tidigare dag än i första stycket sägs, ävensom, för sådant fall, att utslaget må verkställas utan hinder därav att det icke äger laga kraft. Är sådant förordnande angående verkställighet av utslaget meddelat, skall vad i 42 § utsökningslagen stadgas äga motsvarande tillämpning. Fullföljes mot utslaget talan i högre rätt, äge, när skäl därtill äro, den rätt, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordna, att vidare åtgärd för verkställighet icke må äga rum.

11 §.

Vad i denna lag finnes stadgat medför ej inskränkning i den rätt att få arrendatorn skild från arrendet, som av annan grund än arrendetidens utlöpande må tillkomma jordägaren.

12 §.

Vad i denna lag stadgas äge ej tillämpning beträffande arrende av jord, som tillhör kronan, kommun eller allmän inrättning, där arrende-upplåtelsen ägt rum omedelbart från jordägaren till arrendatorn.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Jordägare eller arrendator vare ej på grund av vad i denna lag stadgas i något fall pliktig att vidtaga åtgärd enligt 3 eller 5 § före den 1 september 1924.

Vad i 2 kapitlet 2 § andra stycket i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom och i 4 § i lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarna stadgas angående förlängning av arrendeavtal skall ej tillämpas, där på grund av stadgandet i 10 § denna lag arrendator efter arrendetidens utgång kvarsuttit å den arrenderade egendomen.